

AZERBAJCANIN JEOPOLİTİK KONUMU VE KARABAĞ SORUNU

Dr. Elnur KAZIMLI

Kafkas Üniversitesi / Azerbaycan

1. Güney Kafkasya'nın Öncelikli Jeopolitik Özellikleri

Güney Kafkasya stratejik konumu itibariyle, tarih boyunca bölgenin güçlü devletleri arasında nüfus dairesine sokulması için mücadele alanı olmuştur. SSCB döneminde bölge tamamen SSCB'nin kontrolünde bulunduğu için, dünyaya kapalı hale getirilmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru, SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölge dünya için yeniden cazibe haline gelmiştir.

Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi hem onun doğal kaynakları, hem de coğrafi konumu ile bağlıdır. Şöyle ki, Güney Kafkasya Avrupa ve Asya gibi iki farklı kıtayı birleştirdiği gibi, iki farklı medeniyetin de kavuştuğu bölgedir. SSCB'nin dağılmasından sonra, siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik önemi nedeniyle, bölge tekrar uluslararası ilgi odağına dönüşmüştür.

Güney Kafkasya İslam ve Hristiyan medeni değerlerini taşıyan bölgedir. Bilgenin uzun yıllar Rusya denetiminde olması, ona kendine has özellikler kazandırmıştır. Şöyle ki, hem Çar Rusya'sı döneminde, hem de SSCB döneminde bu bölgede yaşayan halkların modern eğitim sürecine tabi tutulması, bölgenin sanayileşmesi toplumsal değerlerin de modernleşmesine neden olmuştur. Günümüzde toplumunun önemli kesiminin Müslüman olmasına rağmen, dini fanatik akımların ciddi destek bulmamasının başlıca sebebi budur. Bunun yansısı, eğitim oranının yüksek olması farklı kültürel ve dini değerlere sahip insanların bir arada, barışçıl ortamda yaşayabilmesine yol açmıştır. Dini toleranslığın, kültürel uyumun sağlanması ve başarılı olması bölgede kalıcı barışın sağlanması için çok önemlidir.

Güney Kafkasya'nın coğrafi konumu ona Avro-Atlantik mekân için stratejik önem kazandırmaktadır. Şöyle ki, bölgenin Orta Doğu bölgesi ile komşu olması; Rusya'nın uzun yıllar boyu yayılmacı politika izlemesi; Avrupa'nın kendi ekonomik ve askeri güvenliğini sağlama ihtiyacı duyması; ABD'nin küresel çıkarları Avro-Atlantik mekânı bölge ülkeleri ile farklı yönlerde işbirliği yapmaya itmiştir. Batıda bu konuda çeşitli jeopolitik teoriler de üretilmiştir.

Güney Kafkasya Avro-Atlantik devletler için Aralık denizi – Karadeniz – Hazar denizi ve buradan da Çin'e kadar uzanabilecek güvenlik ve işbirliği koridorunun önemli bir kısmıdır. Bu açıdan bakılınca, batılı devletler Güney Kafkasya'nın ekonomik, toplumsal ve siyasal değerler bakımından Avrupa ailesinin içinde yer almasında istekli görünmektedir. Bu yönde işbirliğini öngören “Avrupa Komşuluk Politikası”, “Doğu Ortaklığı Politikası” ve birçok ekonomik nitelikli programlar uygulanmaktadır.

Şema 1: Azerbaycan'ın uluslararası alanda Güney Kafkasya'nın parçası gibi ve ayrılıkta taşıdığı jeopolitik önem.

2. Azerbaycan'ın Öncelikli Jeopolitik Özellikleri

Azerbaycan coğrafi açıdan Güney Kafkasya'nın parçası olarak Orta Doğu, Avrupa ve Asya'nın kesişmesinde yerleşmektedir. Böyle bir coğrafi konumda yerleşmiş olması Azerbaycan'ın jeopolitik önemini artırmakta, onu bölgede ekonomik ve siyasal güce dönüştürmektedir. Buna olanak tanıyan bazı jeopolitik değerler enerji kaynakları, güvenli enerji ve transit taşıma olanakları, askeri stratejik konum, bölgesel entegrasyona olanak veren toplumsal ve kültürel değerler, politik ve ekonomik yapı ve demografik nitelik önemli jeopolitik elementlerdir. Bunların bir kısmı daha çok uluslararası ve bölgesel, diğer kısmı ise ulusal boyutta belirleyici niteliğe sahiptir.

Günümüzde Azerbaycan jeopolitik imkânlarına dayanarak Avro Atlantik, Uzak ve Orta Doğu ülkeleri ve Rusya ile çeşitli alanlarda kapsamlı işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği bölgesel ve uluslararası nitelikli önemli projeleri içermektedir.

2.1 Enerji Kaynakları

Hazar havzası zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir. Bölgenin 200 milyar varil düzeyinde petrol rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, dünya potansiyel petrol rezervinin %10'una denk gelmektedir. Kaynakların önemli kısmı Hazar'ın Azerbaycan'a ait kısmında bulunmaktadır. Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait olan 78.800 km²lik alanında 60 ila 200 metre derinliklerde toplam 8 milyar varil petrol ve 4-8 milyar tonluk hidrokarbon rezervi bulunmaktadır.

Tarihte de enerji amili jeopolitik değer olarak büyük ekonomik ve politik öneme sahip olmuştur. Bakü Çar Rusya'sı döneminden itibaren petrol sanayisi ile ün kazanmıştır. Birinci Dünya savaşından sonra özellikle Büyük Britanya Bakü petrollerine özel ilgi duymuş ve bir takım ekonomik ve politik girişimlerde bulunmuştur. 1918-1920 yıllarında var olmuş bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti petrolün jeopolitik değeri nedeniyle, batıdan ciddi destek görmüştür. Fakat SSCB kurulduktan sonra bütün petrol kaynakları Moskova merkezli yönetilmeye başlanmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını tekrar elde etmiş Azerbaycan Cumhuriyeti halen jeopolitik önemini koruyan petrol ve doğal gaz rezervuarını hem ekonomik, hem de bağımsızlığının güvencesi gibi kullanmak istemiştir. Bu amaçla 20 Eylül 1994 yılında Hazarın Azerbaycan kısmında yerleşen «Azeri», «Çırac», «Güneşli» yataklarının ortak işletilmesini içeren antlaş-

ma imzalanmıştır. Bu antlaşma Azerbaycan için taşımış olduğu öneme binaen “Yüzyılın Antlaşması” adlandırılmıştır. Antlaşmaya 8 devletin (Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan) 13 en büyük şirketi (Amoko, BP, MakDermott, Yunokal, ARDNŞ, LUKoyl, Statoyl, Ekson, Türkiye Petrolleri, Penzoyl, İtoçu, Remko, Delta) katılmıştır. Böylece Azerbaycan yeni bağımsızlık döneminde ekonomik kalkınmasına ve bağımsızlığının pekişmesine katkı sağlayacak başarılı petrol stratejisi izlemeye başlamıştır. Bütünlükte dünyanın 14 ülkesinden 30 büyük petrol şirketi ile 19 petrol anlaşması imzalamıştır. Bu çerçevede yapılacak toplam yatırım tutarı yaklaşık 60,9 milyar ABD doları, toplam rezerv ise 1,6 milyar ton petrol, 1,3 trilyon m³ doğal gazdır. Her yıl ortalama 50-60 milyon ton petrol, 14-15 milyar m³ doğal gaz üretilmektedir.

2.2 Ulaştırma Koridorları ve Projeleri

Azerbaycan iki önemli uluslararası ulaşım koridorunun kesişme noktasında yerleşir. Bunlar “Doğu-Batı” ve “Kuzey-Güney” ulaştırma koridorlarıdır. Bu koridorlar yüklerin ve yolcuların İskandinav ülkelerinden Basra Körfezine ve Hint okyanusuna kadar; Avrupa’dan Orta Asya’ya ve Çin’e kadar taşıma imkânları vermektedir. Bu olanaklar Avrupa ve Asya kıtaları arasında ulaştırma ağının daha güvenilir hale getirilmesine stratejik katkı sağlamakla birlikte, Azerbaycan için hem de büyük ekonomik öneme sahiptir.

Avrupa ve Orta Asya arasında taşımacılık alanında alternatiflik, rekabete dayanıklılık ve güvenliğin sağlanması amacıyla kurulan TRASEKA programı için girişimci Azerbaycan tarafı olmuş ve 1998 yılında kurucu antlaşma Bakü’de imzalanmıştır. Avrupa Birliği’nin ve 13 bölge ülkesinin desteğini kazanan TRASEKA programı, Avrupa ve Asya arasında büyük ölçüde Rusya üzerinden yapılan taşımacılığa alternatif olabilecek tarihi İpek Yolunun tekrar onarılması öngörmektedir. Bu program Azerbaycan’a ekonomik katkılarla birlikte, önemli politik kazanımlar da sağlamaktadır. Azerbaycan tarafı komşu ülkelerle birlikte bu koridorun geliştirilmesine yönelik büyük projeler gerçekleştirmektedir.

Stratejik öneme sahip beşe projelerden biri Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye demiryollarını birleştiren Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısıdır. Bu bağlantı Avrupa – Kafkasya – Merkezi Asya arasında transit imkânlarını geliştirmeye büyük katkı sağlayacaktır. Bilindiği gibi, Çar Rusya’sı döneminden inşa edilmiş demiryolu hatları yalnız ülke içinde ekonomik katkı sağlamaya hesaplanmıştır. Ülkede ekonomik bütünlüğü korumak ve Çar Rusya’sından

ayrılmaya eğilimli halkların demiryolu aracılığı ile komşu ülkelerle ticari ilişkilerini engellemek amacıyla, demiryolu standartları (hatları arasındaki ölçü) Avrupa standartlarından farklı yapılmıştır. Günümüzde bu problem Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısının inşası zamanı modern teknoloji kullanılarak aşılmaya çalışılmaktadır. Demir yollarının ekonomik kalkınmada stratejik rolü zaman içinde azalmaya doğru gitse de, düşük maliyet nedeniyle, taşımacılıktaki ağırlıklı rolünü halen korumaktadır.

Doğu – Batı koridorunun geliştirilmesine yönelik diğer bir proje Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı projesidir. Projenin amacı kara ve demiryolları aracılığı ile Avrupa ve Orta Asya’dan Bakü’ye getirilen yüklerin Hazar üzerinden taşınmasını sağlamaktır. Hazar kıyısında mevcut limanların kapasitesi Azerbaycan’ın bu konudaki hedefleri için yeterli bulunmadığı için, uzun vadede ciddi ekonomik ve politik kazanımlar sağlayacak yeni limanın inşasına karar verilmiştir. Yük hacminin artmasına paralel olarak inşa edilmesi planlanan üç aşamalı projenin birinci aşaması tamamlanmıştır.

Doğu – Batı koridoru üzerinde gerçekleştirilen strateji öneme sahip başka bir proje Bakü – Tiflis – Ceyhan petrol boru hattıdır. SSCB döneminde petrol ve doğal gazın taşınması Rusya’nın çıkarları gözetilerek yapılmış boru hatları (Novorossisk boru hattı) vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Bu nedenle, SSCB’nin dağılmasından sonra Azerbaycan petrollerinin uluslararası piyasaya çıkarılması yalnız Rusya üzerinden mümkün görülmekteydi. Bağımsız Azerbaycan’ın izlemiş olduğu dış politika ekonomik ve politik riskler taşıyan bu güzergâhı olanaklı görmemiş ve alternatif boru hattı inşasına yönelmiştir. 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul’da yapılan AGİT Zirvesi sırasında Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan ve ABD devlet başkanları tarafından imzalanan Bakü-Ceyhan petrol boru hattı anlaşmasıyla inşasına başlanan 1730 km uzunluğunda olan bu boru hattı 2005 yılından itibaren yıllık 50 milyon ton petrol nakli gerçekleştirmektedir.

1998 yılında, Hazar Denizi’nin Azerbaycan’a ait Şahdeniz ve Apşeron bölgelerinde yapılan sondaj çalışmaları sonucunda, 1,2 trilyon m³’den fazla gaz rezervi bulunmuş ve bu gazın uluslararası piyasalara çıkarılması için TANAP boru hattının yapılması kararlaştırılmıştır. Gelecek yıllarda Türkmenistan gazının bu boru hattı ile Batı’ya transferi amacıyla Trans-Hazar boru hattının yapımı konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan olumlu sonuç alınırsa, gelecek yıllarda Azerbaycan sadece kendi petrolünü uluslararası piyasaya sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Kazak ve Türkmen petrol ve do-

ğal gazını Doğu – Batı koridoru ile uluslararası piyasalara nakledecektir. Orta Asya ülkelerinin böyle bir alternatif enerji koridoruna sahip olması, jeopolitik açıdan ciddi önem arz etmektedir.

Doğu – Batı koridorunun ekonomik öneminin yansıra, politik ve askeri stratejik değeri de yüksektir. Siyasal güç ölçütü olan ekonomik güvenliğin sağlanması açısından, Rusya ve İran üzerinden geçmeden Avrupa’dan Asya’ya yük ve enerji ulaşımının sağlanması bu koridorun jeopolitik değerini artırmaktadır. Artık Azerbaycan bu koridorun imkânlarına dayanarak siyasi ve askeri nitelikli işbirliğini içeren somut adımlar atmaya başlamıştır. Şöyle ki, NATO’nun Afganistan ve Orta Doğu operasyonlarında Azerbaycan bu koridor aracılığı ile katkıda bulunmuştur. Şöyle ki, Afganistan’a taşınan savaş dışı yüklerin %40’lık kısmı Azerbaycan üzerinden taşınmıştır.

Kuzey – Güney koridoru Azerbaycan üzerinden geçen jeopolitik değere sahip ikinci ulaştırma koridorudur. Kurucu antlaşması 2000 yılında Rusya, İran ve Hindistan arasında imzalanmıştır. Sonraki dönemde Azerbaycan (2005) ve diğer bölge ülkeleri de katılmıştır. Bu koridor Orta Asya ve Azerbaycan üzerinden geçmekle, Rusya’dan Hindistan’a kadar uzanan ulaştırma ağına sahiptir. Azerbaycan kendi topraklarındaki kara yollarını modern standartlara çıkarmakla ve İran’la yeni demiryolu bağlantısı inşa etmekle bu koridordan daha çok ekonomik fayda sağlamaya çalışmaktadır.

3. Karabağ Sorununun Tarihi Gelişme Süreci

18 ve 19-cu yüzyıllarda dünyanın çeşitli güç merkezleri (Rusya, Osmanlı, İran, İngiltere ve Fransa) Orta Doğu’da kendi stratejik çıkarlarını sağlamak için ciddi rekabette bulunmuşlar. 18. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğunun bölgeye girmesiyle, Osmanlı Azerbaycan’ı alarak Rusların Kafkasya’ya inmesini önlemeye çalıştı ve 1724 Antlaşmasında Karabağ Osmanlı’ya verildi. 18-ci yüzyıldan başlamakla Rusya Kafkasya’da kendi çıkarları doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Rus Çarı I Pyotr Rusya’nın Kafkasya’da Osmanlı egemenliğine son vermek niyetinde olduğunu açık şekilde dile getirmiştir. Bu amaçla Çar bazı fermanlar vermekle, Ermenilerin bölgedeki yoğunluğunun artmasına yardımcı olmuştur.

I Pyotr 1723 yılında verdiği bir fermanla Ermenilerin Azerbaycan’ın Bakü, Derbent ve Guba bölgelerine göç etmeleri için özel yerler ayrılmasını istemiştir. 1726 yılında II Yekatrina ise Ermenilere özel ilgi gösterilmesini

ve onların kollanmasını öngören ferman vermiştir. 1799 yılında I Pavel'in bir fermanı ile Ermenilerin Azerbaycan'ın Gazakh bölgesine yerleştirilmesine yardımcı olunmasını istemiştir. Ermenilerin Azerbaycan'a göçü bazı uluslararası antlaşmalara da konu olmuştur.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1804 - 1813 İran - Rus Savaşı sırasında bu bölgeye Anadolu'dan ve İran'dan Ermeni göçü yaşandı. 1813 yılında İran ve Rusya arasında imzalanan Gülistan Antlaşması ile Dağlık Karabağ Rusya İmparatorluğu'na verildi. 1822 yılında Karabağ Hanlığı ortadan kaldırıldı. Bölgenin Rusya'ya geçişi sonrası 1823'de Karabağ'da ahalinin sayısı ve milli terkihi aşağıda gibi olmuştur:

Milletler	Ailelerin sayısı	Şehirde	Köyde
Azerbaycan Türkleri	15.729	1.111	14.618
Ermeni	4.366	421	3.945
Toplam	20.095	1.532	18.563

1828 yılında İran'la Rusya arasında imzalanmış Türkmençay antlaşmasında Ermenilerin Rusya Çarlığına serbestçe göç edebileceğine yer verilmiştir. Bu yolla Ermenilerin İran'a coğrafi olarak en yakın olan Azerbaycan topraklarına göç etmeleri kolaylaştırılmıştır.

1828-1829 yıllarında yaşanmış Türk-Rus savaşından sonra Osmanlı'daki Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu amaçla Rusya'da özel komite kurulmuş ve göçün sağlanması için 12 maddelik düzenleme yapılmıştır. Rusya'nın ermeni göçünü sağlamaktaki başlıca amacı, Kafkasya'da ve özellikle Müslüman çoğunluğun yaşadığı Azerbaycan'da Hristiyan nüfusu artırmakla doğudan gelecek saldırıları engellemek ve olası parçalanmayı eğilimlerini önlemek olmuştur.

Yapay yollarla bir milyon civarında Ermeninin göç ettirilmesi, özellikle Bakü ve Karabağ'da yerli halkla Ermeniler arasında ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni potansiyel etnik ve dini çatışma ocağı oluşmuş ve zaman içinde Rusya'nın bölgeni kontrol etmek ve kendi denetiminde tutabilmesi için önemli araca çevrilmiştir.

20-ci yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği kurulduktan sonra ermeni sorunu yeni boyut kazanmıştır. Sovyet yönetimi Ermenilerin toprak iddialarına yeterince somut yanıt vermemekle, sorunu zamana yaymışlar. Atılan adımlardan biri Azerbaycan topraklarında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin kurulması olmuştur. 30 Haziran 1921 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi tarafından

Karabağ'da Özerk Bölgesi'nin kuruluşu kararlaştırıldı. 24 Temmuz 1923'te Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ilan edilmiştir. Aslında Sovyet döneminde ermeni milliyetçiliği konusunda izlenmiş politika Çar Rusya'sının aynı konudaki izlediği politikanın devamı niteliğinde olmuştur. 1980-li yılların sonuna doğru çatışmaların tekrar alevlenmesi zamanı Sovyet yönetiminin ermeni yanlısı tutumu bunun göstericisidir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılmak talepleri taraflar arasında silahlı çatışmalara dönüşmüştür. 1990'ların başlarında Ermenistan'ın Karabağ'ı kendi sınırlarına katma isteğini açıklamasının ardından bu çatışma Ermenistan ve Azerbaycan arasında savaşa dönüştü. 1991-1993 yıllarında, Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Dağlık Karabağ bölgesini ve bu bölgenin çevresindeki yedi ilçeyi (rayon) işgal etmiştir. Dağlık Karabağ ayrılıkçı yönetimi bu arada, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu savaşı sona erdiren geçici ateşkes anlaşması 1994 yılında Bişkek kentinde imzalandı.

Rusya'nın Ermenilere desteği SSCB sonrası dönemde de devam etmiştir. 1994 yılında varılan ateşkes antlaşmasına rağmen, Rusya Ermenistan'ı silahlandırmaya devam etmiştir. 1994-1997 yılları arasında Rusya'dan Ermenistan'a 1 milyar dolar değerinde ağır silahlar verilmiştir.

4. Çözüm Karşısındaki Engeller

SSCB dağıldıktan sonra Azerbaycan sahip olduğu siyasal ve toplumsal değerler doğrultusunda bağımsız iç ve dış politika izlemeye başlamıştır. Yeni dönemin şartları kimlik çatışması nedeniyle Ermenileri ve bazı diğer azınlık grupları rahatsız etmiştir. Toplumsal ve siyasal anlamda doku uyumsuzluğuna dönüşen yeni manzara zaman zaman çatışmalara neden olmuştur. Çatışmaların alevlenmesinde çeşitli iç ve dış kaynaklı etkenler rol oynamıştır.

Öne çıkan etkenlerden biri aynı topluma ait olma bilincinin yeterince şekillenmemiş olmasıdır. Sovyet döneminde Ermeniler diğer etnik azınlıklar gibi kendilerini Azerbaycan'da azınlık olmaktan daha çok, Sovyetler Birliği topluluğunun parçası olarak hissetmişler. Sovyetler Birliği zamanında sosyalizm ideolojisi toplumsal bütünlüğün sağlanmasında milli değerleri esas almaz gibi kabul etmemekte ve tehlikeli bulmaktaydı. Sosyalizme aykırılığı düşüncesiyle milli ve dini törenler, bayramlar yasaklanmıştır. Birliğe üye devletlerin kendi ana dilleri ikincil nitelik taşımakta, rusça resmi dil olarak kabul

edilmekteydi. Bu şartlar altında birliğe üye devletlerde azınlık gruplar ege- men halkların dominantlığını hissetmemiş ve kendilerini Sovyet toplumunun parçası olarak görmüşler. SSCB dağıldıktan sonra ortaya çıkan çeşitli etnik çatışmaların yaygın hale gelmesinde bu varsayımın önemli rolü olmuştur. Bu durum Ermenilerin bağımsızlıktan sonra kendilerini Azerbaycan toplumunun parçası olarak görmelerini ve azınlık statüsünde olduklarını sindirmelerini de engellemiştir. Karabağ sorununda yerli Ermenilerin kendi haklarını korumak ve durumlarını iyileştirmek talepleri yerine ayrımcılıktan yana olmalarında bu etkenin önemli rolü olmuştur.

Azerbaycan'da ermeni sorununu tetikleyen başka bir etken dini mensubi- yetle bağlıdır. SSCB'nin dağıldığı dönemlerde birliğe üye olan devletlerde dini değerlere bağlılık duygusu hızla yükselmiştir. İnsanlar Sovyetler Birliği zama- nında dağıtılmış ibadet yerlerini onararak yasaklanmış dini değerlerine yeni- den sahip çıkmaya başlamışlar. SSCB döneminde dini eğitimin yasaklanması nedeniyle, insanların dini değerlere sahiplenmesi büyük ölçüde bilinçsiz nite- lik taşımaktaydı. Bu durum beraberinde bölücülük ve fanatizmi de getirmiştir. Böylece, çeşitli halklar ve gruplar arasında yaşanan sorunlarda dini farklılıklar önemli malzeme olarak kullanılmıştır. Azerbaycan'da toplumun büyük çoğun- luğunun Müslüman olması, dini değerlere sahip çıkılmaya başlanması, Erme- nilerin Hristiyan bir topluluk olarak rahatsızlığına neden olmuştur. Onlar da dini konuda benzer hassasiyeti göstererek, Azerbaycan toplumu içinde kendi haklarını korumak yerine, Ermenistan'la entegre olma yolunu tutmuşlar. Çatış- maların sürdüğü dönemlerde ermeni dini liderlerinin çatışmaların alevlenmesi- ne katkı sağladıkları bilinmektedir.

Çatışmaların büyümesinde etkili olan başka bir neden, her iki toplumda evrensel değerlerin yeterince kabul görmemesi ve toplumsal değerlerle uyum içinde olmamasıdır. Evrensel değerlerle insanların doğuştan sahip oldukları hak ve özgürlükler, belli kıstaslara bağlı olarak yaşamasını garanti altına al- mayı hedefleyen fikri, ahlaki ve sosyal değer yargıları anlaşılmaktadır. SSCB döneminde oluşturulmaya çalışılan toplumsal değerler sistemi, ideolojik te- meller üzerinde kurulduğundan evrensel değerlerin yerleşmesini yeterince olanak tanımamıştır. Böylece çeşitliliği olanaklı kılan toleranslık bilinci top- lumsal değer olarak yeterince yerleşmemiştir. Bunun sonucu olarak, Karabağ sorunu başlangıçta toprak talebi üzerinde kurulmasına rağmen, çatışmalar kısa süre içinde etnik düşmanlık boyutu kazanmış ve taraflar karşılıklı olarak kendi yaşadıkları yerlerden göçe zorlanmıştır.

SSCB döneminde ve SSCB'nin dağılmasıyla yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerde hukuk devleti kavramının yeterince yerleşmemiş olması çatışmaları alevlendiren başka bir önemli nedendir. Devletin faaliyetlerinde hukuk kurallarıyla bağlı olması, hukuk önünde eşitlik ve devletin tarafsızlığı, temel hakların güvence altına alınması, devletin yargısal denetimi, hâkim ve yargı bağımsızlığı hukuk devletinin temelleri olarak insanların buldukları devlette kendilerini güvende hissetmeleri ve devlete bağlılıkları için önemlidir. Her iki taraf bu konularda yaşanan uygulamalardan dolayı ciddi endişelere kapılmıştır. Çatışmaların devam ettiği dönemlerde, Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler ve Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlılar vatandaşı oldukları devletin onların haklarını yeterince koruyacağına inanmadığı için ve zaman zaman devletin de kanunsuzluklara karıştığını gördükleri için kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlar. Bu durum çatışmaların boyutunun büyümesine getirmiş ve karşılıklı güvensizlik duygusunun doğmasıyla bir arada yaşamaya olan inam da ortadan kalkmıştır.

5. Karabağ Sorunu ve Jeopolitik Değer Olarak Enerji Faktörü

Gelişmiş ve gelişmekte olan sanayi devletlerinin içinde bulunduğu güç mücadelesinde başarı ölçütlerinden biri, güvenli kaynaklardan enerji sağlanmasıdır. Bu faktör enerji kaynağı olarak petrol ve doğalgazın bulunduğu bölgelerin jeopolitik önemini artırmaktadır. Hazar bölgesi dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahipler. Bu durum, bölgeyle bağlı problemlerin ortaya çıkmasında ve mevcut problemlerin çözülmesinde ağırlıklı olarak enerji faktörünün rolü üzerinden durmaya itmektedir. Çağımızda önemli jeopolitik değere dönüşmüş enerji faktörünün, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Azerbaycan'ın karşılaştığı problemlerin çözümünde de etkili olabileceği düşünülebilir. Bu amaçla, öncelikle bölgede etkili olan devletlerin çıkarları analiz edilmeli, çatışan hususlar belirlenmeli ve bu şartlarda sorunların ortaya çıkması ve çözülme olasılığı değerlendirilmelidir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, birliğe üye olmuş ülkelerden özellikle merkezden kaçmaya meyilli olan ülkelerde etnik ve bölgesel nitelikli sorunların "miras" olarak kaldığı görülmektedir. SSCB'nin varisi olan Rusya, bu gibi sorunları eski birlik üyelerini Moskova'dan asılı durumda sağlamakla nüfus dairesini korumak ve bu ülkeler üzerinde baskı aracı olarak kullanmaktadır. Bu nedenle, bölgede belirgin jeopolitik ağırlığı olan Rusya'nın bölgesel

ve etnik sorunların canlı tutulduğu Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerle ilişkilerinde sıkıntılar devam etmektedir.

Rusya'nın zengin enerji kaynaklarına sahip olması onun bu açıdan dışa bağımlılığını ortadan kaldırmıştır. Rusya sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerini dış politikada jeopolitik üstünlük aracı olarak kullanmaktadır. Bu amaçla, sadece sahip olduğu enerji rezervlerini değil, coğrafi konumu itibari ile transit imkânlarını da hedefleri doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır. Bölge devletleri üzerindeki ağırlığını kullanarak komşu ülkelerin doğalgaz ve petrollerinin Avrupa'ya pazarlanmasında tekel rolü üstlenmektedir. Rusya'nın bu yöndeki hegemonyası karşısında Azerbaycan'ın daha bağımsız enerji politika izlediği gözlemlenebilir. Bu durum Azerbaycan'a birçok açıdan jeopolitik üstünlük sağlasa da, Karabağ sorununun çözülmesinde Azerbaycan'a olanak sağlayacağı düşünülen enerji faktörünün Rusya üzerindeki etkisini azaltmıştır.

Azerbaycan ABD ve Avrupalı devletlerle stratejik ilişkilerini güvenlik, ekonomik ve siyasal entegrasyon üzerinde kurmuştur. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın Avro - Atlantik mekânla olan ilişkilerinde enerji faktörü önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan petrol ve doğal gazının Rusya ve Orta Doğu kaynaklarına alternatif oluşturması ve ulaştırma kolaylığı onu Avrupa için cazip duruma getirmiştir. Bunun güvenilir şekilde sağlanması, Azerbaycan'ın da yer aldığı bölgenin güvenliği meselesini de gündeme getirmiştir. Karabağ sorunu bölge güvenliğini tehdit eden çatışmalardan biridir. Azerbaycan Karabağ sorunun ortadan kaldırılmasında ABD ve Avrupa devletlerinin desteğini sağlamak için enerji faktörünü kullanmaya çalışmaktadır.

Avro-Atlantik mekânda bulunan devletler bölgenin güvenliğini sağlamak için Karabağ sorununun çözülmesinden yanadırlar. Fakat sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde çözümlenmesi talebi, Azerbaycan ve Türkiye'nin tutumu ile batılı devletlerin tutumu arasındaki farkı oluşturmaktadır. Batılı devletlerin öncelikli yaklaşımı zengin ve güvenli enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede hangi yolla olursa olsun çatışmaların durdurulması ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu konuda Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkileri kendine has özelliklere sahiptir. Karşılıklı ilişkilerde enerji faktörü belirleyici nitelik taşımamaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'la olan stratejik işbirliği çerçevesinde, güvenli enerji teminatı ile birlikte Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içinde çözümüne iten birçok neden vardır.

Kaynaklar:

1. Azerbaycan'ın Petrol Anlaşmaları, Avrasya Dosyası, TİKA Bülteni, Sayı:125, Ankara, Aralık 1999.
2. Brzezinski, Zbigniew. 1998. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books.
3. E.Abdullayev, Uluslararası Hukuk Açısından Dağlık Karabağ problemi, Bakü, 2004.
4. F.C.İsmayılov, Ermenistan – Azerbaycan Çatışmasının Tarihi Kökleri ve Çağdaş Dönem, Bakü, 2009.
5. Gowan, Peter, The search for order: historical reflections on the crisis of grand strategy, London: Verso 2008.
6. Jentleson, Bruce W. 2010. American Foreign Policy: The Dynamics of Choice in the 21st Century. New York: W&W Norton and Company.
7. Muhammet AKDIŞ, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Ekonomik İlişkiler, Dış Ticaret Dergisi, T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı yayını, Sayı:14, Temmuz 1999.
8. Paul Kubicek, “Energy Politics and Geopolitical Competition in the Caspian Basin”, Journal of Eurasian Studies 4, 2013.
9. Sabit Bagirov, ‘Azerbaijani Oil: Glimpses of a Long History’, Perceptions, Vol. 1, No. 2, 1996.
10. Stephen Blank, ‘Instability in the Caucasus: New Trends, Old Traits’, Jane’s Intelligence Review, April and May 1998.
11. Svante E. Cornell, “Azerbaijan and the Karabakh Conflict: International Mediation and Future Prospects”, The Armenia-Azerbaijan Conflict over Karabakh: From History to Future Peace Prospects, London: Vision of Azerbaijan, 2007.